

УДК 631.16.658

Васюренко Л. В.

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ, ЙОГО СТРУКТУРА ТА РОЛЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена узагальненню теоретичних підходів до визначення поняття основного капіталу та його місця у сільськогосподарській діяльності. В результаті аналізу наукових джерел з'ясовано, що основний капітал, який є основою економічного зростання та стабільності сільськогосподарського виробництва, має неоднозначне визначення сутності з боку науковців. З'ясовано відмінності в поняттях «основний капітал», «основні засоби», «основні фонди» згідно з існуючою законодавчою базою, уточнено власне визначення поняття «основний капітал» в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: основний капітал, основні засоби, основні фонди.

Актуальність проблеми. Природно-ресурсний потенціал України обґрунтовано визначає її як аграрну країну. Але трансформаційні процеси в сучасній економіці країни, які ведуть до радикальної перебудови всього сільськогосподарського виробництва вимагають організації нового раціонального механізму господарювання, визначальною складовою частиною якого є основний капітал. Основний капітал – це елементи власних активів підприємства, які призначені для використання на протязі тривалого періоду. Як найважливіша та суттєва частка національного багатства країни основний капітал характеризує матеріально-технічну базу виробництва, тому необхідні подальші дослідження та формалізація поняття основного капіталу в сільському господарстві з урахуванням сучасного розвитку відносин власності, досягнень науково-технічного прогресу, наявної законодавчої бази.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та методичні засади поняття основного капіталу в історичному контексті знайшли своє відображення в працях, починаючи з класиків політичної економії, таких як К. Маркс, К. Вексель, С. Фішер, Є. Бем-Баверк, П. Самуельсон, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Кларк, Дж. Міль та ін. Науково-практичні засади підвищення ефективності функціонування основного капіталу в сільськогосподарських підприємствах як фундаментальної бази виробництва взагалі, шляхом вивчення та обґрунтування висвітлені в роботах вітчизняних вчених, таких як В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук.

У той же час, незважаючи на численні дослідження вчених та актуальність питання на протязі вже кількох століть, зміна внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування сільськогосподарських підприємств, трансформаційні ринкові умови та створення нових механізмів господарювання на теперішній час вимагає продовження вивчення, поглибленого дослідження та наукового доопрацювання чинників, тенденцій та закономірностей формування основного капіталу аграрними підприємствами країни, вдосконалення комплексу науково-методичних заходів щодо підвищення ефективності використання основного капіталу та зростання результативності діяльності сільськогосподарських підприємств взагалі.

Формування цілей статті. Метою даної публікації є дослідження та формалізація теоретичних засад поняття основного капіталу в сільськогосподарському виробництві з урахуванням сучасних умов господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «основні фонди» було введено в науковий

і господарський оборот в часи централізованої планової системи господарювання, що було викликано необхідністю підкреслити відмінності господарювання при капіталізмі та соціалізмі. У радянський період історії нашої країни домінуючим положенням серед інших економічних теорій займала трудова теорія вартості К. Маркса, згідно з якою, капітал – це історична категорія, нерозривно пов'язана з експлуатацією, існує тільки там, де є приватна власність. В умовах централізованої планової системи господарювання кожному підприємству централізовано виділялися необхідні кошти для функціонування, вся власність була державна, тому поняття «капітал» було неприйнятно [1, с. 258].

Поняття капіталу в історичному плані, починаючи з класиків політичної економії, ототожнювалося з засобами і факторами виробництва. До капіталу відносять накопичену працю, втілену в знаряддях виробництва капітал ототожнюють із засобами виробництва.

Економісти рівняють капітал із засобами виробництва, визначаючи його як фактор виробництва. Подібний підхід йде від класиків політичної економії: А. Сміт [2, с. 480] розглядав капітал як накопичену працю, Д. Рікардо вважав, що капітал – це засоби виробництва [3, с. 152]. Капітал складається з благ тривалого використання, створених економічною системою для виробництва інших товарів. Дж. Кларк особливо підкреслює, що капітал складається із засобів виробництва, які завжди конкретні і матеріальні. Тим самим він протиставляє своє поняття капіталу поглядам багатьох класиків-економістів, які вважають професійні здібності працівників частиною фонду продуктивного багатства. Дж. Кларк зазначає: «Капітал світу є (як і був) одне велике знаряддя в руках працюючого людства, за допомогою якого людство підпорядковує і перетворює опорні елементи природи» [4, с.260]. Погляди Д. Рікардо на сутність капіталу можна відобразити наступним його висловом: «Якщо кожен може вживати свій капітал, як йому завгодно, то він, звичайно, буде шукати для нього найбільш вигідне застосування, він, природно, не буде задоволений прибутком в 10%, якщо, вклавши свій капітал в іншу справу, він може отримати прибуток в 15%». Дж.С. Мілл визначає капітал, як такий, що існує в будь-якій з довговічних форм і дохід, від якого надходить протягом відповідно тривалого періоду, називається основним капіталом [5, с. 287].

Поряд із категорією «основні фонди» економісти використовують і термін «основний капітал». Проте К. Маркс зазначав, що між основними фондами і основним капіталом є принципові

відмінності, оскільки в їх основі лежить різна форма власності на засоби виробництва. Різний і речовий склад розглянутих категорій. До складу основного капіталу входять засоби праці, які не є результатом праці людини (ліс на корені, вугілля в забоях і т. д.), а також нематеріальні цінності (ліцензії, патенти і т. д.) [1, с. 189]. У сучасних концепціях також немає однозначного визначення поняття «капітал». Найбільш загальне з них – капітал як відношення. Капітал у широкому сенсі – акумульована (сукупна) сума товарів, майна, активів, що використовуються для отримання прибутку, багатства [6, с. 95]. Ряд таких сучасних економістів як Зайцев Н.Л. і Волков М.І. дають поняття основного капіталу рівнозначне поняттю основні фонди. У їх трактуванні це звучить так: «Основний капітал включає в себе засоби праці, які багаторазово беруть участь у процесі виробництва, виконуючи якісно різні функції. Поступово зношуючись, вони переносять свою вартість на створений продукт частинами протягом кількох років у вигляді амортизаційних відрахувань» [9, с. 123, 10 с. 140]. Щодо основних фондів, великий економічний словник дає наступне визначення: «Основними фондами є виробничі активи, що використовуються неодноразово або постійно протягом тривалого періоду, але не менше одного року, для виробництва товарів, надання ринкових і неринкових послуг. Основні фонди складаються з матеріальних і нематеріальних основних фондів. До матеріальних основних фондів відносяться основні засоби, а до нематеріальних основних фондів – нематеріальні активи.

На думку професора Шеремета А.Д. [11, с. 197], основний капітал, який включає основні засоби, нематеріальні активи, а також незавершені довгострокові інвестиції і нові довгострокові фінансові інвестиції.

Серед більш конкретних визначень виділяють фінансове і економічне. Згідно з фінансовим визначенням, капіталом називаються всі активи фірми. В економіці капітал – один з чотирьох основних факторів виробництва, представлений усіма засобами виробництва, які створені людьми для того, щоб з їх допомогою робити інші товари та послуги.

Аналіз історичного аспекту, діючої нормативної бази і науково-технічної літератури дозволяє нам розмежувати категорії «основні засоби», «основний капітал» і «основні фонди». Основний капітал підприємства складають основні засоби, нематеріальні активи, капітальні вкладення і довгострокові фінансові вкладення.

Виникнення категорії «основні засоби» здійснювалось на взаємозв'язку категорій засоби праці, основні виробничі фонди, прівнювалось між собою деякими економістами, на рівні законодавства визначені як матеріальні активи. Основні засоби складаються з засобів виробничого призначення (використовуються як засоби праці в сфері матеріального виробництва) і невиробничого призначення (використовуються в соціально – культурній сфері).

Окремі види виробничих основних засобів не в однаковій мірі беруть участь у сільськогосподарському виробництві, одні з них прямо пов'язані з основним виробництвом і виступають певним фактором збільшення обсягу виробленої продукції рослинництва і тваринництва, інші виробничі основні засоби спрямовані на виробництво продукції промислового характеру, а також пов'язані з будівництвом, торгівлею і громадським харчу-

ванням. У зв'язку з цим виробничі основні засоби поділяються на засоби сільськогосподарського призначення та несільськогосподарського. Основою функціонування сільськогосподарського підприємства є основні засоби сільськогосподарського призначення.

До прийняття у 2011 році Податкового кодексу України (ПКУ) [7, с. 15], сучасне вітчизняне законодавство допускало паралельне використання категорій «основні фонди» та «основні засоби». У Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» термін «основні фонди» трактувався як матеріальні цінності, що використовуються в господарській діяльності платника податків протягом періоду, що перевищує 365 календарних днів з дати введення їх в експлуатацію і вартість яких поступово зменшується в зв'язку з фізичним або моральним зносом [18, с. 5].

У Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» (П(С)БО7) застосовується наступне визначення: «основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх в процесі виробництва або постачання товарів та послуг, надання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних функцій, з очікуваним строком корисного використання (експлуатації) більше одного року або операційного циклу, якщо він довший за рік» [8, с. 28]. На нашу думку, визначення поняття «основні засоби» як активи, згідно П(С)БО7, тобто мають за мету надходження економічних вигід у майбутньому, більш суттєво відображає зміст категорії, як складової основного капіталу, ніж поняття «основні фонди» як цінності, тобто сукупність об'єктів, які мають певну вартість.

Після набрання чинності ПКУ поняття «основні засоби» на теперішній час використовується і в податковому, і в бухгалтерському обліку та має одне визначення «матеріальні активи», що, на нашу думку, визначає економічну суть цієї категорії в отриманні доходу від авансованих ресурсів в основні засоби.

Ми вважаємо, що визиває плутанину узагальнення поняття «основні засоби», які, згідно с П(С)БО, включають «інші необоротні матеріальні активи», а при класифікації в п.5 даного положення відокремлюють ці поняття в різні групи. Також залишається окремо група «довгострокові біологічні активи», яка має сутність матеріального активу, але не входить до складу цих понять. Податковий кодекс України, згідно зі статтею 145, більш чітко класифікує поняття активів на дві групи: основні засоби та інші необоротні активи [7, с. 21]. Також ми вважаємо необгрунтованим питання віднесення групи «земельні ділянки» та «природні ресурси» до складу об'єктів основних засобів та пропонуємо виділити окрему складову необоротних активів, тому що:

1. На основні засоби даних груп амортизація не нараховується (п.145.1.7 ПКУ).

2. Відсутність механізму визначення «достовірної» вартості об'єктів основних засобів цих груп.

3. Відсутність механізму визначення корисного строку використання для об'єктів основних засобів цих груп.

Узагальнюючи викладені підходи і точки зору з приводу визначення сутності основного капіталу, дозволило сформулювати власне визначення поняття основного капіталу підприємства. Під основним капіталом ми розуміємо суму вартостей, одержаних з різних джерел та інвестованих в необоротні активи з певною метою отримання еконо-

мічної вигоди, або додаткової вартості. На нашу думку, ознака інвестування найбільш якісне відрізняє сутність категорії «основний капітал» від категорії «основні засоби», яка відображає форму існування вартості основного капіталу на даний час. Тому вважаємо допустимим рівнозначне використання категорії «основний капітал» при дослідженнях та аналізі окремо основних засобів підприємств, як складової основного капіталу. Провівши дослідження існуючих понять в законодавчій базі та нормативних документах, ми пропонуємо доопрацьовану схему складових основного капіталу підприємства (рис. 1).

Структура основного капіталу – це питома вага кожної з груп в їх загальній вартості. Структура основного капіталу не може бути однаковою для промислових підприємств різних галузей. Це пояснюється, насамперед, різною специфікацією самих галузей, технічною оснащеністю підприємства, рівнем спеціалізації, концентрації і кооперації, географічним розміщенням та іншими особливостями. Не всі групи основного капіталу відіграють у процесі виробництва однакову роль. Якщо будівлі або споруди забезпечують умови для виробництва, то машини і обладнання безпосередньо беруть участь у створенні продукції. На цій основі основний капітал підрозділяється на активну і пасивну частини. Активна частина основного капіталу є провідною і служить базою в оцінці технічного рівня і виробничих потужностей.

Рис. 1. Структура основного капіталу підприємства за джерелами виникнення та об'єктом інвестування
*Джерело: систематизовано та складено автором

Пасивна частина є допоміжною і забезпечує процес роботи активних елементів. Основний капітал бере участь у кількох виробничих циклах і переносить свою вартість на вироблений продукт поступово. Основні засоби є одним з основних елементів процесу відтворення, який в сільському господарстві має життєво важливе для суспільства значення і є частиною «основного капіталу» підприємства. Категорія «основні фонди» на даний час не використовується в податковому та бухгалтерському обліку. У сільському господарстві основні засоби мають специфічні особливості, до складу основних засобів крім традиційних знарядь і засобів праці входять живі організми (продуктивна худоба, багаторічні насадження), капітальні вкладення на підвищення родючості земель.

При цьому характерними особливостями основних засобів є:

- використання в натуральному вигляді впродовж тривалого часу (не менше року);
- схильність до зносу, який виявляється у поступовій втраті можливої подальшої експлуатації у зв'язку з старінням, закінченням резерву

потужності (матеріальний знос) або з втратою доцільності подальшої експлуатації у зв'язку з виникненням основних фондів, що мають якісніші характеристики (моральний знос);

– специфічний характер кругообігу та відшкодування вартості – через механізм поступової амортизації з віднесенням амортизаційних відрахувань на поточні витрати підприємства, і відповідно, вартість продукції (робіт, послуг).

Особливості сільського господарства та його виробничих відносин істотно впливають на формування та ефективність використання матеріально-технічних ресурсів. Першою особливістю є використання землі як засобу виробництва. В інших галузях народного господарства земля є тільки просторовою базою для розміщення виробничих об'єктів і не відіграє такої активної і вирішальної ролі. Якість землі, її фізико-хімічні властивості та навколишнє кліматичне середовище істотно відрізняються в різних сільськогосподарських зонах і навіть усередині них.

Відмінною рисою основного капіталу сільського господарства є те, що поряд із засобами виробництва, які відтворюються в інших галузях народного господарства, до його складу входять такі засоби виробництва, які відтворюються у біологічний спосіб в процесі ведення сільського господарства. До них відносяться робочі і продуктивні тварини, багаторічні насадження. Особливість цих засобів праці полягає в тому, що вони є результатом природного відтворення. Біологічні закони розвитку живих організмів і багаторічних насаджень ускладнюють вплив людини на процес прискорення отримання готової продукції.

У сільськогосподарському виробництві основні засоби мають сезонний характер використання. Це істотно впливає на їх формування та структуру. Певні терміни проведення агротехнічних робіт регулюють час використання технічних засобів і трудових ресурсів, які не можуть використовуватися безперервно.

Сільськогосподарські засоби виробництва, на відміну від промислових, не можуть бути зосереджені в якомусь одному місці. Це викликає знос не тільки робочих органів, а й силових і інших агрегатів, пов'язаних з рухом машин.

Висновки. Узагальнюючи викладені підходи і точки зору з приводу визначення сутності основного капіталу, можна зробити висновок, що основний капітал підприємства – це рухома самозростаюча вартість, авансована для отримання додаткової вартості. Основний капітал є одним з основних елементів процесу відтворення, який в сільському господарстві має життєво важливе для суспільства значення.

У сільському господарстві основний капітал має специфічні особливості. Так, до його складу крім традиційних знарядь і засобів праці входять живі організми (продуктивна худоба, багаторічні насадження), капітальні вкладення на підвищення родючості земель.

Якісні зміни основного капіталу – це найважливіша складова економічного зростання в новій економіці. Його стан і зміна, виражене в русі та розвитку, визначає як рівень розвитку економіки, так і рівень конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Зміни основного капіталу в результаті становлення інформаційного суспільства в Україні призводить до необхідності вивчення розвитку основного капіталу в умовах, що складаються, визначення ролі в еволюції системи економічних відносин і в формуванні нової якості економічного зростання в цілому.

Список літератури:

1. Маркс К. Капитал / Маркс К., Энгельс Ф. // Сочинения: в 29 т. – 2-е изд. – М. : Гос. издательство политлитературы, 1960. – Т. 23. – 641 с.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
3. Рикардо Д. Сочинения. Т. 1: Начало политической экономии и налогообложения. – М. : Госполитиздат, 1991. – 288 с.
4. Кларк Д. Б. Распределение богатства / Дж. Б. Кларк. – М. : Гелиос АРВ, 2000. – 368 с.
5. Милль Дж. С. Основы политической экономии. – М. : Соцэкгиз, 1980. – 358 с.
6. Политическая экономия / Гл. ред. Румянцев А.М. – М. : Советская энциклопедия. – Т. 3. – 1979. – 624 с.
7. Податковий кодекс України, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <www.rada.gov.ua.>
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <www.rada.gov.ua.>
9. Зайцев Н.Л. Экономика промышленного предприятия / Н.Л. Зайцев. – М. : Инфра – М, 1998. – 335 с.
10. Экономика предприятия /Под ред. проф. О.И. Волкова.– М. : ИНФРА–М, 1999. – 416 с.
11. Шеремет А.Д. Финансы предприятий / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин. – М. : ИНФРА–МД, 2007. – 343 с.

Васюренко Л. В.

Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко

ОСНОВНОЙ КАПИТАЛ, ЕГО СТРУКТУРА И РОЛЬ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Резюме

Статья посвящена обобщению теоретических подходов к определению понятия основного капитала и его места в сельскохозяйственной деятельности. В результате анализа научных источников установлено, что основной капитал, который является основой экономического роста и стабильности сельскохозяйственного производства, имеет неоднозначность в определениях ученых-экономистов. Определены различия в понятиях «основной капитал», «основные средства», «основные фонды» согласно существующей законодательной базе, уточнено собственное определение понятия «основной капитал» в современных экономических условиях.

Ключевые слова: основной капитал, основные средства, основные фонды.

Vasurenko L. V.

Kharkov National Technical University of Agriculture named after Peter Vasilenko

FIXED ASSETS, ITS STRUCTURE AND ROLE IN AGRICULTURAL ECONOMIC ACTIVITY GROUP

Summary

Article is devoted to the generalization of theoretical approaches to the definition of capital and its place in agricultural activities. An analysis of the scientific literature found that the fixed capital, which is the basis for economic growth and stability of agricultural production is the ambiguity in the definition of academic economists. The differences in terms of «fixed funds», «fixed capital», «fixed assets» according to the existing legal framework, clarified own definition of «fixed assets» in the current economic environment.

Key words: fixed assets, fixed capital, fixed funds.

УДК 330.16:330.87

Вецепура Н. В.

Донецкий державний університет управління

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ІНТЕГРОВАНІХ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР

У статті зазначено про необхідність розробки концептуального підходу, який відображав прагнення гармонії як базового принципу розвитку інтегрованих корпоративних структур. Досліджено теоретичні питання щодо гармонізації процесу розвитку інтегрованих корпоративних структур. Гармонізацію розглянуто у взаємодії елементів організаційно-економічних систем.

Ключові слова: інтеграція, підприємство, корпоративна структура, гармонізація.

Постановка проблеми. Досвід розвинених країн свідчить, що формування корпоративної ланки сприяє підвищенню стійкості і створенню умов для ефективного розвитку економіки в цілому. На думку В. Гейця, саме використання переваг великого конкурентоспроможного бізнесу, створеного на основі консолідації капіталу через капіталізацію прибутку і нагородження власності, у тому числі і шляхом її придбання за кордоном, дасть змогу українським компаніям витримувати кон-

курентцію на світових ринках [1, с. 407]. Тому в сучасних умовах господарювання велика кількість суб'єктів економічної діяльності в Україні організовані за принципами великих корпоративних структур, але умови сучасної турбулентності бізнес-середовища засвідчують значимість концепції гармонійного розвитку інтегрованих корпоративних структур в забезпеченні конкурентоспроможності. Актуалізація проблематики гармонійного розвитку інтегрованих корпоративних структур